

Створення експозиції в залах археології у новому приміщенні Черкаського обласного краєзнавчого музею у 1984–1985 роках

Анотація: У статті розкривається досвід створення експозиції археології Черкаського обласного краєзнавчого музею у 1984–1985 рр.

Ключові слова: експозиція, археологія, Черкаський обласний краєзнавчий музей.

У 1984 р. Черкаський обласний краєзнавчий музей переїхав до нового, спеціально збудованого приміщення, а 8 травня 1985 р. відкрилася нова експозиція, два зали якої займали археологічні матеріали.

Від заснування у 1918 р. з невеликими перервами, коли в роки громадянської війни установа поневірялася у різних приміщеннях, музей розміщувався в одноповерховому будинку гарної архітектури¹, інтер'єр якого прикрашали грубки, оздоблені рельєфними кахлями, ліпка по периметру стелі та на місці закріплення люстр. Звичайно, будинок був замалий для обласного краєзнавчого музею, потребував капітального ремонту, проте заслуговував на збереження, гідне застосування і міг стати однією з окрас міста. Знесення старого приміщення музею стало для Черкас втратою. І хоча серед прихильників його збереження були і люди, які мали владні повноваження, зокрема, заступник голови облвиконкому О. М. Дубовий, вони не могли нічого вдіяти проти системи. У держави не було коштів на ремонт будинку, крім того, визнання його аварійним стало єдиним шансом для обласного музею отримати нове приміщення.

У 1981 р. при Черкаському обласному краєзнавчому музеї, як структурний підрозділ відділу охорони пам'яток історії та культури, створено сектор археології. У зв'язку із важливістю побудови нової експозиції перші кілька років саме цей напрямок діяльності став основним у роботі сектора. Над створенням експозиції першого залу працювали зав. сектором археології В. П. Григор'єв (енеоліт, скіфський час) та ст. науковий співробітник сектора В. В. Не-

рода (кам'яний вік, доба бронзи, чорноліська культура, сармати), другим залом, починаючи від зарубинецької культури і до середини XIII ст., займалася старший науковий співробітник О. В. Білецька².

У співробітників сектора не було розбіжностей відносно того, що наша експозиція має бути максимально академічною, розбудованою на хронологічно-географічних засадах. З одного боку необхідно максимально висвітлити всі хронологічні періоди і по можливості більшість археологічних культур, представлених у краї, а з другого — показати це на матеріалах усіх районів області. Зразком для нас стала експозиція Державного історичного музею (тепер Національний музей історії України), модель якої, що розкривала археологію України, ми застосували в межах області, вважаючи її класичною.

Музейні працівники знають, що створення експозиції — складний і багатогранний процес, який містить не лише творчу роботу, пов'язану з написанням тематико-експозиційного плану, збором матеріалів та комплектуванням фондів. Це також пошук та складання необхідних текстів, підписів до експонатів, створення монтажних листів, співпраця з архітекторами, художниками, робітниками, організаціями, що виготовляють вітрини та інше устаткування, багато суто організаційної та технічної праці.

Робота над експозицією мала два етапи: підготовчий і завершальний, власне, монтаж експозиції. На підготовчому етапі перед нами стояли завдання визначитись із структурним планом експозиції, доробити тематико-експозиційний план; вибрати музейні предмети, які стануть експонатами; провести планове

поповнення фондів матеріалами, яких бракує для створення експозиції, підібрати та скласти тексти, підписи, ілюстративний, фотографічний та науково-допоміжний матеріал, зробити чорнові монтажні листи, які могли б бути використані художниками при оформленні експозиції, підготувати матеріал для реставрації. На завершальному етапі спільно з адміністрацією музею, архітекторами, художниками, технічними працівниками треба було втілити всі ці задуми в життя.

Саме на підготовчому етапі виникли певні труднощі. Не потрібно забувати, що це був початок 1980-х рр., коли суспільство знаходилося у жорстких ідеологічних рамках. Найменш заідеологізованою, звичайно, була саме археологія. Музей мав непогану археологічну колекцію, яка потребувала відповідної експозиційної площі. Проте, згідно з встановленими правилами, 70 % експозиційної площі відводилося для показу здобутків радянського суспільства. Постала загроза, що на всю археологію буде відведено лише один експозиційний зал. Співробітники сектора забили тривогу. За підтримкою звернулися до археологів і музеєзнавців. Писали до Ю. А. Омельченка, Г. Г. Мезенцевої, Б. О. Рибаківа. Про те, що одного залу мало для археології, розуміли і архітектори М. Я. Собчук та С. М. Фурсенко, які працювали над експозицією відділів історії, і заступник голови облвиконкому О. М. Дубовий, який опікувався музеєм, і директор музею А. І. Кузьмін та заступник директора з наукової роботи П. П. Соса. Врешті решт здоровий глузд переміг і на побудову експозиції археології виділили два зали³.

Коли співробітники сектора археології розпочали роботу над підготовкою нової експозиції, існував уже напрацьований для цього матеріал.

По-перше, у відділі дорадянської історії (зав. відділом В. І. Нестеренко) на той час уже була проведена значна робота над тематико-експозиційним планом. З визначенням конкретних експозиційних площ та у зв'язку з надходженням нових матеріалів, його необхідно було доробляти і переробляти, проте існуючий тематико-експозиційний план став певним щаблем у роботі⁴.

По-друге, це археологічні фонди музею, адже основою будь-якої археологічної експозиції є речовий матеріал. Завданням співробітників було детальне ознайомлення із існуючою фондовою археологічною колекцією і доповнення її матеріалами, необхідними для побудови повноцінної експозиції⁵.

Створений у 1918 р. Черкаський краєзнавчий музей на 1 жовтня 1926 р. вже мав на зберіганні 14229 музейних предметів, значну частину з яких складали археологічні матеріали. Це передані до Черкас збірки із Смілянського, Золотоніського, Корсунського, Чигиринського музеїв, в тому числі речі із розкопок графа О. О. Бобринського, предмети із його колекції, старожитності із маєтків, а також випадкові знахідки, передані мешканцями краю, зібрані краєзнавцями та школярами⁶. У 1920-х рр. за ініціативою та при безпосередній участі музею розпочалися археологічні дослідження, зокрема, Масловського могильника черняхівської культури. Для дослідження пам'ятки у 1926 р. ВУАК направив П. І. Смолічева, який працював разом з першим директором ЧКМ Д. П. Бочковим. У 1928–1929 рр. роботи продовжувалися під керівництвом С. С. Гамченка, за участю М. Л. Макаревича і знову ж таки Д. П. Бочкова. Під час розкопок досліджено 91 поховання. Колекція з могильника, що складалася з посуду, прикрас, фібул, кістяних гребінців, бронзових голок, пряслиць тощо, стала окрасою археологічної збірки музею. У 1930-х рр. матеріали могильника опрацьовані В. П. Петровим⁷. В роки війни музей значно постраждав⁸. Частина матеріалів загинула, інші осіли після війни в інших музеях, зникли безслідно, були вивезені до Німеччини. Серед останніх — частина речей з розкопок Масловського могильника. Завдяки польовим та музейним шифрам, що вціліли на знахідках, невелика кількість музейних предметів з Масловського могильника, виявлена Г. М. Шовкопляс під час роботи над повернутими з Німеччини цінностями, була повернута до Черкас із Державного історичного музею (тепер Національний музей історії України)⁹. Проблемою було й те, що частина археологічних музейних предметів виявилася депаспортизованою, оскільки не всюди збереглися шифри, а інвентарні книги та картки загинули. Отже, після війни музейним працівникам прийшлося багато інформації відновлювати і інтенсивно проводити збір матеріалів. Це знову ж таки були планові розвідки та збір матеріалів, знахідки, передані мешканцями та колекції з експедицій. У 1954 р. утворено Черкаську область, Черкаси стали обласним центром, а музей — обласним. У кінці 1950-х рр. створюється Кременчуцьке водосховище, із чаші якого виселяють людей і будують нові села на плато. В цей час здійснюється ряд експедицій, які мають хоча б з'ясувати, яка археологічна спадщина буде заплена. До музею передані цікаві різночасові

знахідки із експедиції під керівництвом Е. О. Симоновича¹⁰. У 1960-х рр. до музею потрапляє комплекс із Носачівського кургану VIII–VII ст. до н. е., розкопаного Г. Т. Ковпаненко біля села Носачів Смілянського району. У 1970–80-х рр. проводяться дослідження прибережних пам'яток новоствореного Канівського моря, значна частина яких на сьогодні або знищена, або розмита. Особливо активізувався процес поповнення археологічних фондів у 1970-х-на початку 1980-х рр., коли до фондів музею здано ряд колекцій з розкопок, проведених як Інститутом археології, так і музеєм. Фінансувалися дослідження як планові розкопки інституту, частіше за рахунок УТОПІК. А з 1978 р. відповідно до Закону «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» почали залучатися і так звані «новобудівні» кошти. В цей період до фондів музею надійшли матеріалами з поселень трипільської культури Тальянки, Майданецьке, Доброводи, Веселий Кут, Гребенюків Яр, Гордашівка, Миропілля (розкопки В. О. Круца, С. М. Рижова, М. М. Шмаглія, М. Ю. Відейка, О. В. Цвек), Трахтемирівського скіфського городища та курганів біля Флярківки (розкопки Г. Т. Ковпаненко), Стеблева (розкопки В. І. Клочка та М. Ю. Відейка), сарматського поховання біля села Баштечки (розкопки І. І. Артеменка), городища Монастирок (розкопки Є. В. Максимова та В. О. Петрашенко), городища Василиця (розкопки В. О. Петрашенко). Матеріали розвідок в Пороссі та розкопок у селах Будище і Кочубеївка передав музею О. М. Приходнюк Важливим внеском в експозицію стали розвідки та розкопки співробітників музею. Серед них поховальний інвентар із кургану доби бронзи Козацька могила в Городищі та матеріали із скіфських поховань з курганів біля ст. Гладківщина (розкопки В. П. Григор'єва). Можна сказати, що комплекс поховання скіфського воїна V ст. до н.е. в повному захисному обладунку із вищезазначених розкопок, відреставрованою київським спеціалістом О. І. Мінжуліним, став однією з візитних карток Черкаського обласного краєзнавчого музею. Під час роботи експедиції музею у 1982 р. робітниками, які працювали на будівництві зрошувальної системи, здано до музею речі із Гельмязівського давньоруського могильника, частково зруйнованого в ході будівництва в попередні роки. Незначна частина експонатів була передана із музеїв області, серед них є дуже вагомі, як Старосільський скарб пізньої бронзи із Городищенського району. Участь у формуванні археологічних фондів музею взяли й

краєзнавці та окремі громадяни. Колекцію різночасових археологічних знахідок, знайдених на територіях, що розмиваються, передав співробітник служби експлуатації Кременчуцького водосховища М. І. Травуцький Цікавий матеріал був знайдений у 1982 р. під час розвідки разом з учнями місцевої школи в селі Новоселиця Чигиринського району В. П. Григор'євим Тоді ж різночасову колекцію, зібрану в урочищах біля села, передав до музею учитель історії Г. В. Михайлюта Знайшов своє місце у новій експозиції яскравий підйомний матеріал із виявлених М. О. Суховим різночасових поселень навколо Маньківки. Окрасою експозиції стали унікальні знахідки з розвідок краєзнавців І. П. Гірника (колекція із Стецівського могильника черняхівської культури, Звенигородський район) та І. П. Гуріненка (матеріали із трипільського поселення Буда Орловецька, з поселень раннього залізного віку в околицях с. Орловець Городищенського району та ін.). Досвідчені музейшики із Умані О. П. Діденко та В. А. Стефанович не тільки здавали до фондів необхідний для побудови експозиції матеріал із власних розвідок, але завжди могли поради, підказати, підкинути цінну думку. Так, зокрема, із співпраці з О. П. Діденко виникла ідея використання етнографічного матеріалу в археологічній експозиції, прекрасно втілена О. В. Білецькою при висвітленні теми «Культура Київської Русі». Методичну допомогу завжди можна було отримати і у таких корифеїв музейної справи, як Л. М. Романюк та Г. М. Шовкопляс із історичного музею¹¹.

Вирішальний етап в побудові експозиції розпочався з завершення будівництва нового приміщення та переїзду музею до нього на початку 1984 р. Обладнання для майбутньої експозиції виготовляли десятки підприємств області. Їх необхідно було забезпечити високоякісними матеріалами (алюмінієвий профіль, листовий метал, кріплення тощо). Велика кількість організаційних питань вирішувалася першим секретарем обкому Компартії України І. К. Лутаком, заступником голови облвиконкому О. М. Дубовим, обласним управлінням культури (начальник В. К. Собченко), адміністрацією та господарською службою музею (директор А. І. Кузьмін). З великим напруженням працювали співробітники відділу фондів на чолі з В. О. Роджею (Муховою). З різних відділів надходили нові музейні предмети, відбиралися експонати, частину з яких необхідно було реставрувати. Реставрувалася для експозиції і археологічна кераміка. Першо-

проходцем стала спеціаліст з Києва Т. Коваленко. Потім були залучені черкаські художники В. П. Мальцев, М. А. Чуруканов, В. Ф. Сомиков, О. В. Костогриз та ін. Оформленням експозиції в залах археології займалася група київських художників на чолі з В. Б. Штромом. Діорами виконали київські художники В. Д. Валігура, Г. І. Журавський та О. В. Казанський¹².

Неможливо поіменно згадати всіх причетних до створення музейної експозиції 1985 р. Це стало спільною справою для багатьох і ви-

значною подією для міста. Коли нове приміщення обласного краєзнавчого музею було відкрите для відвідувачів, першого дня безперервно йшов потік людей, який не спинявся ні на хвилину. Відтоді експозиція почала своє власне життя. Вона постійно допрацьовується і удосконалюється нашими наступниками, поповнюється цікавими знахідками, новим технічним обладнанням, з допомогою якого мандрівка в давнину стає все більш привабливою і захоплюючою.

¹ Соса П. П., Мельниченко В. М. Черкаському краєзнавчому — 80. — Черкаси, 1988. — С. 5–8.

² Архів, експозиція та фонди Черкаського обласного краєзнавчого музею.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Соса П. П., Мельниченко В. М. Черкаському... С. 8–9.

⁷ Петров В. П. Масловский могильник на р. Товмач (по материалам раскопок П. И. Смоличева и С. С. Гамченко в 1926, 1928 и 1929 гг.) // Древности эпохи сложения восточного славянства. — МИА № 116. — 1964. — С. 118–167.

⁸ Соса П. П., Мельниченко В. М. Черкаському... — Вказ. праця. — С. 12.

⁹ Архів, експозиція та фонди Черкаського обласного краєзнавчого музею.

¹⁰ Сымонович Э. А. Отчёт о работах Черкасского отряда Кременчугской Древнерусской экспедиции 1958 г.

¹¹ Архів, експозиція та фонди Черкаського обласного краєзнавчого музею; Шкулета Л. В. Огляд археологічних колекцій з фондів Черкаського обласного краєзнавчого музею // Археологічні дослідження на Черкащині. — Черкаси, 1995. — С. 124–134

¹² Архів, експозиція та фонди Черкаського обласного краєзнавчого музею. Соса П. П., Мельниченко В. М. Черкаському...

Thank you for evaluating AnyBizSoft PDF Splitter.

A watermark is added at the end of each output PDF file.

To remove the watermark, you need to purchase the software from

<http://www.anypdftools.com/buy/buy-pdf-splitter.html>